

*dr hab., prof. nadzw. Barbara Piontek*¹

Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej

*mgr Paulina Buczek*²

Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej

Integracja wiedzy i edukacji i jej znaczenie dla zarządzania rozwojem społeczno-gospodarczym

WPROWADZENIE

W literaturze upowszechniany bardzo często jest pogląd, że kategorie *wiedza* i *edukacja* są kategoriami rozłącznymi i są zagadnieniami tak obszernymi, że nie należy ich podejmować jednocześnie. Popelnia się wówczas błąd omawiania dwóch wielkich problemów w opracowaniach o węższym zakresie. W poglądach tych podkreśla się również, że łączenie *zarządzania wiedzą* z „super problemem” jakim jest *edukacja* jest karykaturalne i że nie istnieje coś takiego, jak zarządzanie edukacją. A łączenie zarządzania z edukacją – jak się zarzuca – jest słownym dziwołogiem. Nie odmawiając nikomu prawa do poglądów należy wskazać na wadliwość takiego podejścia, bowiem:

- wiedza i edukacja są logicznie z sobą powiązane. Wiedza jako zasób udostępniana jest w znacznym obszarze właśnie w procesie edukacji;
- edukacja (podobnie jak ekologia) sama w sobie nie jest problemem, a dopiero nieodpowiednie zarządzanie skutkuje dysfunkcjami procesu edukacji i to stanowi problem, zagrożenie, a także wyzwanie w obszarze nauki i rozwiązań instytucjonalnych;
- nowość w nauce powstaje bardzo często na styku dziedzin i obszarów. Podejmowanie zagadnienia na tzw. jedną pracę naukową świadczy o banalności owego zagadnienia. Fakt nierozwiązalności podjętych w pracy zagadnień nie jest wadą pracy, ale jej atutem i świadczyć może o twórczym podejściu.

¹ Adres korespondencyjny: WSB w Dąbrowie Górniczej ul. Cieplaka 1C, 41-300 Dąbrowa Górnicza, e-mail: basiap@hot.pl.

² Adres korespondencyjny: WSB w Dąbrowie Górniczej ul. Cieplaka 1C, 41-300 Dąbrowa Górnicza, e-mail: paulina.buczek@o2.pl

W niniejszym artykule podjęto próbę zintegrowania kategorii wiedza i edukacja. Przyjmujemy założenie, że jedynie kompleksowe i zintegrowane podejście do kategorii *wiedza* i *edukacja* jest właściwe i bezwzględnie potrzebne zarówno dla nauki, jak i ma kluczowe znaczenie dla zarządzania rozwojem społeczno-gospodarczym. Podmiotem integrującym poszczególne kategorie jest człowiek, który czynnie uczestniczy na każdym etapie tworzenia zasobu wiedzy, użytkowania, jak i procesu edukacji. Oderwanie zasobu wiedzy od procesu edukacji skutkuje dysfunkcjami zarówno w sferze funkcjonowania człowieka, jak i gospodarki.

WIEDZA JAKO KATEGORIA STRATEGICZNA DLA PROCESÓW WZROSTU I ROZWOJU

W literaturze przedmiotu na przestrzeni lat i zmieniających się sytuacji ekonomicznych sformułowano wiele definicji określających, interpretujących i opisujących pojęcie *wiedza*.

Na złożoność kategorii *wiedza* wskazuje fakt, że w słowniku łacińskim istnieje osiem jej tłumaczeń. Przytoczenie ich jest o tyle ważne (por. tabela 1), że jednoznacznie wskazują one, że sektorowość w definiowaniu tej kategorii skutkować może błędami logicznymi, a także pozbawieniem tej jakże ważnej kategorii fundamentalnych cech i funkcji. Tłumaczenia kategorii *wiedza* w języku łacińskim wyrażają złożoność kategorii *wiedza* i jej zakres przedmiotowy i funkcjonalny.

Tabela 1. Kategoria wiedza w języku łacińskim

Wiedza:	Łac.	Tłumaczenie
	Cognitio	<i>poznanie, rozpoznanie, znajomość, badanie, rozpoznawanie</i>
	Notitia	<i>znajomość czegoś, poznanie, wiedza, pojęcie, wyobrażenie</i>
	Agnitio	<i>uznanie, rozpoznanie, rozróżnienie, poznanie</i>
	Doctrina	<i>teoria naukowa, nauka, doktryna, nauczanie, znajomość, biegłość, wykształcenie naukowe</i>
	Gnaritas	<i>świadomość, znajomość</i>
	Intelligentia	<i>pojętność, zrozumienie, poznanie umysłowe, rozum, znajomość, roztropność, pojęcie, idea, wyobrażenie</i>
	Notio	<i>poznanie, badanie, ujęcie poznawcze, wiedza</i>
	Scientia	<i>wiadomość, znajomość czego, poznanie, wiedza, zaw-stwo, umiejętność, teoria, zbiór wszystkich umiejętności</i>

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Słownik polsko-łaciński online, <http://pl.glosbe.com/pl/la>] oraz [Jougan, 1958].

Analiza przytoczonych tłumaczeń potwierdza wieloaspektowość kategorii, wskazuje na różnorodny charakter wiedzy oraz jednoznacznie dyskwalifikuje sek-

torowość w jej definiowaniu. Można tutaj wyodrębnić zarówno charakter bierny kategorii wiedza (wiedza, wiadomość, teoria, pojęcie, zbiór wszystkich umiejętności, rozum) jak i czynny (poznanie, badanie, *pojętność, zrozumienie, poznanie umysłowe, rozpoznanie*), a także na – co jest niezwykle istotne – twórczy charakter tej kategorii – *idea, wyobrażenie*. Ten ostatni charakter wiedzy wskazuje, że wiedza nie ma charakteru *ex post*, nie jest tylko opisywaniem istniejącej rzeczywistości, ale jest ukierunkowana *ex ante* i jako taka może kształtować rozwój. Inaczej mówiąc – można stwierdzić, że istotą wiedzy nie jest tylko projektowanie otaczającej rzeczywistości – osiągnięcie celów, ale przede wszystkim jej modelowanie, a co za tym idzie – definiowanie celów i odrzucanie fałszywych.

Wiedza pozwala na odczytanie i rozumienie otaczającej nas rzeczywistości, rozwijanie zdolności i zainteresowań poznawczych, wzajemne sprawne komunikowanie się, a jako cel sam w sobie sprawia, że możemy przeżywać przyjemność płynącą z rozumienia, poznawania i odkrywania świata. Wiedza w nowej erze trzeciej fali [Toffler, 1995] jest zarówno bogactwem, zasobem, jak i kapitałem równocześnie. Na ogromne znaczenie wiedzy w procesach wzrostu i rozwoju wskazywał również P.F. Drucker, który nazwał nową erę społeczeństwa wiedzy [Drucker, 1994, s. 16]. Tempo zachodzących przemian gospodarczych i społecznych, a także zjawiska występujące w zmieniającym się otoczeniu, implikują potrzebę zrozumienia istoty i znaczenia zastosowania wiedzy.

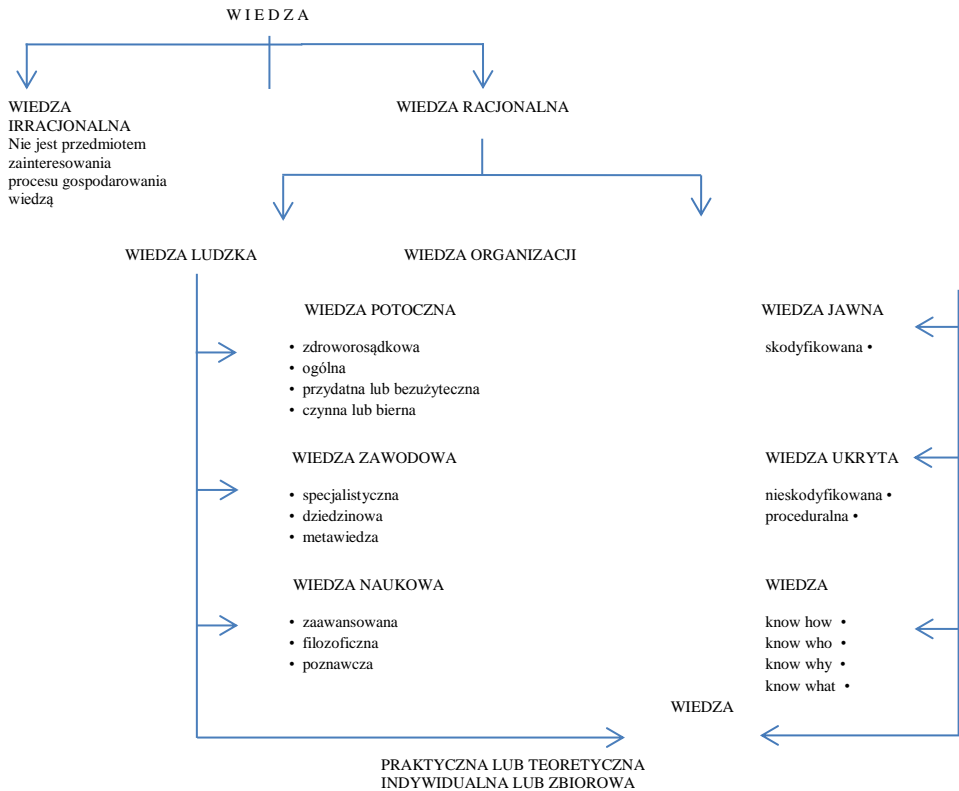
Wiedza była obiektem zainteresowań i analiz od zarania dziejów naszej cywilizacji. Już Arystoteles rozróżniał pomiędzy *episteme* (wiedzą uniwersalną i teoretyczną) *techne* (wiedzą instrumentalną kontekstową i praktyczną) i *phronesis* (wiedzą normatywną opartą na doświadczeniach i zdrowym rozsądku – praktyczna mądrość) [Tatarkiewicz, 2011, s. 75]. We współczesnej rzeczywistości gospodarczej panuje zgodność co do istotnego znaczenia kategorii, jaką jest *wiedza*. Pomimo to sformułowano wiele definicji tego pojęcia. Współcześnie *wiedza* to:

- ogół wiadomości zdobytych dzięki uczeniu się, zasób informacji i wiadomości z jakiejś dziedziny [Słownik języka polskiego, 1981, s. 700],
- ciągle poszukiwanie nowych dróg oraz nowatorskich rozwiązań [Schumpeter, 1960],
- złożone zjawisko funkcjonujące w odniesieniu do ludzi jak i zbiorowości, a jej tworzenie najczęściej polega na współpracy, dyskusji i wymianie pomysłów pomiędzy poszczególnymi osobami [Schutte, Snyman, 2001],
- składowa każdej cywilizacji i kultury, nie można mówić o żadnej cywilizacji z pominięciem wiedzy, bowiem nie ma cywilizacji bez wiedzy [Mączyńska, 2004],
- centralny element rozwoju gospodarczego, informacja, która może być przydatna i wykorzystywana do podejmowania racjonalnych decyzji ekonomicznych [OECD, 2000, s. 11],
- zorganizowana informacja stosowana do rozwiązywania problemów [Beckmann, 2009, s. 100],

- informacja wzbogacona o doświadczenie, kontekst, interpretację i refleksję, swój początek znajduje w umysłach ludzi, jest osadzona w dokumentach procedurach, praktykach i normach [Davenport, Prusak, 1995, s. 5],
- informacja, która w kontekście wraz z ich zrozumieniem prowadzi do mądrości (inteligencji) [Dolińska, 2010, s. 78],
- składnik aktywów, który przyczynia się do produkcji poprzez rozwijanie umiejętności i innowacji, może być nakładem (kompetencją), jak i wynikiem (innowacją w procesie produkcyjnym) [Fazlagic, 2001, s. 7],
- zasób, który daje moc tworzenia nowego społeczeństwa uporządkowanego według kryterium wiedzy wyspecjalizowanej i wedle zasobów ludzkich posiadających wiedzę i będących specjalistami [Drucker, 1999, s. 44],
- podstawowa zdolność człowieka wyróżniająca go spośród innych żywych istot, pozwalająca mu budować i interpretować otoczenie, zmniejszać niepewność towarzyszącą egzystencji, kształtować i wyrażać jego stosunek do otaczającej rzeczywistości, to także użytkowa informacja, która pozwala podejmować trafniejsze decyzje [Golińska-Pieszyńska, 2009, s. 15].

Nie tylko samo definiowanie wiedzy jest różnie pojmowane. Wprowadzono także wiele podziałów omawianej kategorii. Podstawowym i najważniejszym podziałem wiedzy jest podział według kryterium miejsca powstawania oraz celu jej wykorzystania. Wiedza pojawia się bowiem zarówno w procesie rozwoju osobistego człowieka, jak i w procesach ekonomicznych. Wiedza powstająca w procesie osobistego rozwoju człowieka (wiedza ludzka) jest podstawowym i najważniejszym elementem rzeczywistości społecznej i gospodarczej (por. rysunek 1). Wiedza ludzka to wiedza potoczna (ogólna, zdroworozsądkowa, powszechna, przydatna lub bezużyteczna, czynna lub bierna, zajmująca się poznawaniem oraz wyjaśnianiem zjawisk zachodzących w otoczeniu człowieka), zawodowa (specjalistyczna, dziedzinowa, związana z wykonywanym zawodem i zdobytym doświadczeniem) oraz naukowa (wiedza zaawansowana, oparta na racjonalnym myśleniu, umiejętności oceny i analizy zachodzących zjawisk. Wiedza pojawiająca się w procesach ekonomicznych to wiedza organizacji, którą podzielić można na wiedzę ukrytą i jawną oraz wiedzę typu know how, know what, know who i know why.

Niektórzy ekonomiści w sposób zawężony interpretują wiedzę, pomijają jej naukowy charakter, traktując instrumentalnie jako środek do realizacji celu. Jest ona podporządkowana kryterium użyteczności i efektywności. Pomniejszenie charakteru poznawczego wiedzy prowadzi do przekonania, że wiedza praktyczna nie jest zależna od naukowej. Prezentowana powyżej różnorodność podejścia do definiowania kategorii *wiedza* wskazuje na fakt, że celowa jest próba analizy i oceny treści wybranych definicji z punktu widzenia wieloaspektowości cech oraz płaszczyzn w jakich funkcjonuje. Wskazuje ona jednoznacznie, że pojęcie wiedzy funkcjonuje w literaturze i w praktyce w rozproszeniu.

Rysunek 1. Podział wiedzy według kryterium miejsca jej powstawania oraz celu jej wykorzystywania

Źródło: opracowanie na podstawie [Poskrobko (red.), 2011, s. 27].

Mnogość definicji świadczy o złożoności kategorii *wiedza*, o jej wielkowieści i trudnościach klasyfikacyjnych. Przeprowadzona analiza prowadzi do następujących wniosków:

- zawsze warunkiem koniecznym powstawania wiedzy jest człowiek, który dzięki umiejętnościom wykorzystywania swoich zdolności analizuje informacje i wyciąga wnioski tworząc nową wiedzę, jest zatem częścią składową społeczeństwa opartego na *wiedzy* i na *mądrości*,
- wiedza jest różnie interpretowana, a przytoczone definicje nie uwzględniają wszystkich jej wymiarów,
- niektórzy ekonomiści interpretują wiedzę w sposób zawężony, pomijają jej „wymiar ludzki” i traktują instrumentalnie jako środek do realizacji celów ekonomicznych,
- należy podkreślić, że wiedza pojawia się na płaszczyźnie rozwoju indywidualnego człowieka oraz na płaszczyźnie gospodarczej jako wiedza w organiza-

cji, nie należy jednak rozpatrywać jednej z pominięciem drugiej, ponieważ są one ściśle z sobą powiązane,

- w definicjach najczęściej wskazuje się na różne elementy, które tworzą wiedzę,
- można ją tworzyć indywidualnie lub zbiorowo,
- jest ciągłym, dynamicznym procesem, a jej wartość wzrasta z jej szerszym wykorzystaniem,
- jest zasobem odnawialnym, dobrem specyficznym, użytku publicznego lub indywidualnego,
- jest źródłem mądrości, szacunku, autorytetu, jest własnością osób, które mogą ją posiadać również na zasadzie praw autorskich, patentów, naturalnych praw prywatnej własności intelektualnej,
- mimo że w ostatnich latach wraz z pojawieniem się GOW kształtowany jest etos dzielenia się wiedzą, to wciąż pokutuje myślenie, że wkład wiedzy na rzecz innych jest osobistą stratą,
- wiedza przyjmuje pewne elementy gospodarki GOW, jednak należy mieć świadomość, że wiedza to władza,
- do wiedzy jest bardzo łatwy dostęp, ale wbrew pozorom sama w sobie jest dobrem trudnodostępnym, nauka nie tylko tworzy wiedzę, może w tym samym czasie może przyczyniać się do braku wiedzy, a także do tworzenia pozorów wiedzy,
- jest elastyczna, czyli dostosowuje się do zmieniających się warunków społeczno-gospodarczych,
- nie można jej odnosić jedynie do gospodarki, nie można analizować z pominięciem egzystencji [Piontek, 2011, s. 112],
- odgrywa decydującą rolę w stymulowaniu rozwoju gospodarczego i społecznego, jednak musi spełniać pewne kryteria.

Poprawne zdefiniowanie tej kategorii oraz zrozumienie relacji zachodzących pomiędzy nimi pozwala uznać ją za strategiczną. Obszar ten powinien być uznany za priorytet rozwoju. Wraz z przejściem od gospodarki agrarnej do gospodarki postindustrialnej kategoria *wiedza* nabierała coraz większego znaczenia. Obecnie stanowi ona kluczowy element w procesach kształtowania i zarządzania rozwojem społeczno-gospodarczym.

EDUKACJA— OD REALIZACJI IDEI DO UJĘCIA RYNKOWEGO

Kategoria edukacja ma również swoje źródło definicyjne w języku łacińskim. W tabeli 2 przedstawiono możliwości tłumaczeń polsko-łacińskich. Niestety, w języku polskim nastąpiła konotacja słowa *educatio* z *edukacją*, które akcentuje aspekt wychowania. Dopiero pojęcie *docere* wskazuje istotę edukacji (por. tabela 2)

Tabela 2. Kategoria edukacja w języku łacińskim

Edukacja/ Nauczanie:	Łac.	Tłumaczenie
	Cultus	wychowanie, ćwiczenie
	educatio	pielęgnowanie, wychowanie, wykształcenie
	Docere	1. uczyć, pouczać, nauczyć, 2. pokazać, wyłożyć, objaśniać, 3. rozpowszechniać, oznajmiać, ogłosić, 4. Wykładać
	Erudio	uczyć nauczać, kształcić, oświecać, kierować; pass. zdobywać wykształcenie, uczyć się

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Słownik polsko-łaciński online; Jougan, 1958].

System kształcenia (rozumiany jako łacińskie *docere*) jest najważniejszym i długoterminowym czynnikiem rozwoju społeczno-gospodarczego, zapewnia innowacyjność i pozwala na poprawne zarządzanie procesami rozwoju i wzrostu. Funkcje edukacji współcześnie, zdaniem K. Wieleckiego, to „przede wszystkim pomagać odnajdywać się w świecie kultury, rozumieć ją, jej zdegenerowane i funkcyjne obszary oraz to co uniwersalne [Wielecki, 1996, s. 117]. Jej głównym zadaniem jest przygotować społeczeństwo do świadomego kreowania przyszłości oraz rozwój postaw, które pozwolą na zrozumienie i radzenie sobie z sytuacją społeczną. Powinno to stanowić priorytet dla zarządzania publicznego. Współcześnie *edukacja* to realizacja programu ewolucji istoty ludzkiej w toku całego życia z myślą o integralnym rozwoju w zakresie umysłowym, fizycznym, afektywnym, moralnym, duchowym; proces obejmujący nie tylko przekazywanie wiedzy i umiejętności, szeroko pojętych wartości kultury, lecz także inspirowanie postawy twórczej, otwartej, samodzielności myślenia, zdolności do samokształcenia [Wojnar, 1997, s. 141]. *Edukacja* jest rozumiana jako wychowanie, wykształcenie, nauka [Mały słownik języka polskiego, 1993]. Definiuje się ją również jako proces zdobywania wiedzy i umiejętności [Słownik współczesnego języka polskiego, 1998]. Kategoria *edukacja* ma także wymiar społeczny. W rozwoju każdego kraju bardzo ważną rolę pełni wykształcenie społeczeństwa, zachodzi tutaj sprzężenie zwrotne pomiędzy kondycją społeczeństwa a kondycją gospodarki. Na przestrzeni stuleci rozwój wiedzy i edukacji i ich znaczenie dla społeczeństwa uwarunkowane i zdeterminowane było przez procesy w wyniku których możliwe było dokonywanie przemian. Akceptacja społeczna bądź jej brak są czynnikami determinującymi przyjęcie bądź odrzucenie założeń wynikających z przyjętej koncepcji rozwoju. Społeczeństwo bowiem jest warunkiem koniecznym dla urzeczywistnienia przyjętej koncepcji rozwoju. [F. Piontek, B. Piontek, 2007]. Charakterystyczną cechą społeczeństwa feudalnego była forma władzy, która dawała szczególne uprzywilejowania szlachcie, czyli posiadaczom ziemskim. Głównym czynnikiem produkcji była ziemia, z której uprawy utrzymywało się ok. 80% społeczeństwa. Dopiero rewolucja przemy-

słowa – w dziedzinie gospodarczej i rewolucja francuska w dziedzinie politycznej wymusiły przejście z feudalizmu do nowoczesnych systemów gospodarczych. Wykształciło się społeczeństwo industrialne, gdzie głównymi czynnikami wytwórczymi była praca i kapitał, a głównym sektorem produkcji przemysł. Dwieście lat po tym, jak rewolucja przemysłowa radykalnie zmieniła styl życia i metody pracy, współczesne społeczeństwo i przedsiębiorstwa stanęły przed kolejną znaczącą zmianą. Nadeszła bowiem era wiedzy, gdzie to właśnie wiedza i kapitał ludzki liczą się bardziej niż dobra materialne. Aktualna gospodarka skłania się ku niekończącej przemianie spowodowanej dynamizmem otoczenia, mnogością nowych produktów oraz efektem globalizacji. Rewolucja końca XX wieku spowodowała, że podstawowe zasady gospodarowania i konkurencji są już dzisiaj przestarzałe i nieaktualne. Obecnie podmioty gospodarcze nie są w stanie zagwarantować sobie przewagi konkurencyjnej tylko dzięki szybkiemu wdrażaniu nowych technologii lub zarządzaniu finansami, bowiem to właśnie zdolność do zdobycia i wykorzystania wiedzy i informacji stała się ważniejsza niż inwestycje czy sprawne zarządzanie.

Kształcenie realizowane było w sposób zróżnicowany w społeczeństwie przedprzemysłowym (rolniczym), przemysłowym i informacyjnym [Pachociński, 1999, s. 75]. W społeczeństwie przedprzemysłowym i przemysłowym chodziło o zapewnienie ludziom gratyfikacji materialnej (w postaci zasobów ziemi, kapitału lub środków do życia). Istotą edukacji w społeczeństwie industrialnym stanowiła wiedza o przeszłości. Traktowano ją jako środek do lepszego zrozumienia terażniejszości. Z kolei społeczeństwo informacyjne nastawione jest na wiedzę i kompetencję oraz spełnianie indywidualnych potrzeb psychicznych każdej jednostki [Toffler, 1998, s. 221]. Zdaniem Tofflera edukacja powinna być zorientowana na przyszłość. Modelowe założenia edukacji (w trzech wyróżnionych społeczeństwach) przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3. Założenia modelowe procesów edukacji w trzech wyróżnionych społeczeństwach

Wyszczególnienie	Spółeczeństwo przedprzemysłowe	Spółeczeństwo przemysłowe	Spółeczeństwo informacyjne
Język	łacina i greka	języki narodowe	język angielski
Uczniowie	dzieci elity	młodzi ludzie	każdy
Wiek uczniów	6–20	6–16	w każdym wieku
Kto płaci za naukę	rodzice	podatnik	uczeń
Organizator	Kościół	państwo	korporacje
Miejsce nauki	siedziby wiedzy	miasta	wszędzie
Czas nauki	wzajemnie ustalony	ustalony	kiedykolwiek
System ekonomiczny	gospodarka tradycyjna	taylorizm	neoliberalizm
Źródło programów nauczania	nauczyciel	państwo	potrzeby ucznia

Źródło: opracowanie na podstawie [Gnitecki, 2002, s. 41].

Proces ewolucji rozwoju nauki i edukacji uwarunkowany jest rysem historycznym wynikającym z istoty Europy, jako przestrzeni zarówno geograficznej, jak i kulturowej i cywilizacyjnej. Odwołując się do przeszłości zauważa się, że ukształtowana jest specyficzna jakość cywilizacji europejskiej [Chodubski, 1999]. Za jej fundament uznaje się dziedzictwo kulturowe starożytnych Grecji i Rzymu. Za znamienne wskazuje się:

- dążenie do krytycznego oglądu rzeczywistości oraz refleksyjność nad życiem, działaniami i przyszłością,
- dążenie do prawdy o otaczającej nas rzeczywistości,
- dążenie do doskonałości, wolności intelektualnej, umiłowania piękna,
- wysoka organizacja życia społeczno-politycznego,
- kształtowanie się ładu społeczno-gospodarczego według norm prawa,
- poszanowanie dla państwa.

Dla wartości europejskich wyjątkowe znaczenie ma chrześcijaństwo, gdzie za dziedzictwo kulturowe uznaje się stawianie jednostki ludzkiej dla dobra i w służbie bliźniemu. Przez ponad dziesięć stuleci tożsamość kontynentu zespalała ideologia średniowiecza, gdzie znaczącą rolę odegrał Kościół rzymskokatolicki. Był on organizatorem życia umysłowego, prowadził szkoły, grupował ludzi wykształconych.

Od XV wieku zaczęły ujawniać się nowe ideały zwane odrodzeniowymi. Zaczęto nadawać charakter jednostce ludzkiej, została ona usytuowana w centrum wszechświata. Człowiek posiadał szerokie zainteresowania i horyzonty myślenia. Do XVII wieku wiedzę rozumiano jako intelektualny, moralny i duchowy rozwój jednostki, drogę oświecenia i mądrości. Przełom ideowy w życiu duchowym spowodowała rewolucja francuska (o czym wspomniano wcześniej), która zagwarantowała prawa jednostki i odrzuciła uprzywilejowania określonych grup społecznych. D. Diderot i J. d’Alembert zainicjowali ewolucję nauki od mądrości do umiejętności, a także wykorzystali nowe rozumienie wiedzy: *techné* (rzemieślnicza umiejętność) + *logos* (systematyczna i celowa wiedza) = *technologia* (rozumiana jako procedury postępowania) [F. Piontek, B. Piontek, 2008]. Kolejnym przełomem był okres romantyzmu. Jego ideały wywarły istotny wpływ na kształtowanie świadomości narodowej wielu wspólnot ludzkich, co przyczyniło się do urzeczywistniania ruchów narodowo-wyzwoleńczych pod koniec XIX wieku. Kolejnym ważnym okresem była I wojna światowa, której konsekwencją był podział Europy na grupę A, skupiającą kraje o wysokim rozwoju ekonomicznym i grupę B, skupiającą kraje typowo rolnicze. W ślad za tym zaczęły rysować się podziały według ustrojów politycznych i otwartości na zjawiska globalne. Po II wojnie światowej Europa znalazła się pod wpływami Stanów Zjednoczonych i Związku Radzieckiego, co stało się przyczyną dualizmu rozwojowego i zimnej wojny. Okres powojenny był czasem, kiedy podejmowano liczne próby naprawienia sytuacji ekonomicznej Europy, między innymi podejmowano liczne próby reformy szeroko pojętej edukacji. Okres powojenny był

czasem, kiedy podejmowano liczne próby naprawienia sytuacji ekonomicznej Europy, między innymi podejmowano liczne próby reformy szeroko pojętej edukacji.

- raport UNESCO zwany raportem Faure'a pt. *Learning to be* (Uczyć się aby być) z 1972 r., Podkreślano w nim ideę uczenia się przez całe życie (lifelong-education) jako warunek ludzkiej egzystencji, zasady demokratyczności (powszechności), ciągłości, drożności i elastyczności kształcenia;

- raport Rady Europy *Possible Futures of European Education Project I Education Man for the 21th Century* (możliwe warianty europejskiej edukacji w przyszłości. Projekt I Przygotować człowieka do życia w XXI wieku) z 1972 r.;

- raport Klubu Rzymskiego *No limits to Learning* (uczyć się bez granic) z 1979 r. Zwracano szczególną uwagę na idee uczenia się antycypującego, innowacyjnego i uczestniczącego;

- raport UNESCO zwany raportem Delors'a Edukacja: jest w niej ukryty skarb z 1996 r. Podkreślano w nim ideę uczenia się współżycia z innymi oraz uczenia się, aby wiedzieć, a także ideę społeczeństwa wychowującego;

- raport Edukacja dla każdego. Europa Wschodnia i Zachodnia, który ukazuje trendy edukacyjne i polityczne jakie można odnotować w Europie po 1989 r. [Motivans, 2000, s. 112]. Proces przemian obejmował przejście od formacji społeczno-politycznej i oświatowej, zwanej realnym socjalizmem, do formacji zwanej zachodnim kapitalizmem, zwany „tranzycją”. Przed krajami stanęły takie wyzwania jak: odpolitycznienie szkolnictwa (wyeliminowanie ścisłej kontroli ideologicznej i partyjnego sterowania systemem), pozbawienie państwa monopolu na prowadzenie powszechnej edukacji oraz decentralizację życia naukowego. W raporcie podjęto także problemy dostępności edukacji na poszczególnych poziomach kształcenia, jakości edukacji oraz nierówności szans edukacyjnych.

Od początku lat 90. XX w. istotną stała się idea integracji europejskiej. Postrzegając Europę jako całość przestrzenną i kulturową zwraca się uwagę na stosunkowo równomiernie nawodnienie, różnorodność ukształtowania powierzchni i przyrody stosunkowo równomierny rozwój gospodarczy i kulturowy, ale za podstawowy czynnik zespalaający Europę uważa się jednak wysokie kwalifikacje zawodowe ludzi. Połączenie się potencjałów naukowo-technicznych z gospodarką poszczególnych państw uzależnia ciągły postęp, rozwój nowoczesności czy wzrost poziomu życia ludzi. Zjawiska te powodują, że otoczenie człowieka ulega permanentnym zmianom. Człowiek w tej sytuacji musi dokonywać ciągle nowych wyborów nie tylko w sferze materialno-bytowej, ale i duchowej.

Obecnie mamy do czynienia z cywilizacją wiedzy, globalizacją w aspekcie edukacyjnym czyli erą gospodarki opartej na wiedzy. Z jednej strony odnotowujemy procesy upowszechniania, z drugiej nierzadko spotykane są tendencje sektorowości w procesach edukacji. W ogólnej refleksji dotyczącej wyzwań edukacyjnych w warunkach kształtujących się nowych wartości i wyzwań zwanych globalnymi nasuwają się pewne wnioski, a mianowicie [Gnitecki, 2002, s. 248]:

- w coraz większym stopniu praca i nauka ulegają zjednoczeniu. Nieustanne podnoszenie stanu wiedzy staje się warunkiem skutecznej i wydajnej pracy,
- nauka staje się procesem na całe życie,
- uczenie się nie jest związane wyłącznie z murami szkół i uniwersytetów,
- wymogi rynku zmuszają przedsiębiorstwa do twórczego zaangażowania w działalność edukacyjną, a z kolei tradycyjne instytucje edukacyjne nie zawsze potrafią sprostać regułom ładu gospodarczego. Konieczne jest nakreślenie nowego wzorca instytucji edukacyjnej, na co odpowiedzią może być klastr edukacyjny,
- postęp techniczny sprzyja radykalnemu przeobrażeniu procesu edukacyjnego, co wiąże się z przestrzenią, gdzie ten proces się odbywa, a także pozyskiwaniem informacji, ich utrwalaniem i wykorzystaniem,
- tempo rozwoju cywilizacyjnego dyktuje potrzebę kształcenia na jak najwyższym poziomie,
- w procesie edukacyjnym zaznacza się daleko posunięta demokratyzacja w relacjach mistrz – uczeń, np. dzięki urządzeniom informatycznym istnieje możliwość nawiązania kontaktów, co prowadzi do szybkiego zaspokojenia potrzeb edukacyjnych,
- zarządzanie kapitałem ludzkim, a w tym proces edukacji i jego jakość powinny stać się priorytetem dla państwa

Istotny staje się paradygmat gospodarki opartej na mądrości oraz Dekalog dla społeczeństwa wiedzy, umiejętności i przedsiębiorczości M. Kleibera pt. *Mądra Polska* [Kleiber, 2011, s. 29]. Obejmuje on 10 postulatów, których realizacja powinna pozwolić na innowacyjny rozwój państwa. Są to:

- I. Sprawne i roztropne państwo, czyli skuteczne i nieprzeregulowane prawo, nowoczesna infrastruktura i surowa dyscyplina finansowa.
- II. Zakres i sposób prowadzenia debaty publicznej, czyli konieczność krytycznej refleksji nad dominującym modelem kultury, sposobami zdobywania poparcia dla polityki modernizacyjnej i przekonania o sprawiedliwym podziale jej kosztów.
- III. Ponadsektorowa, antycypacyjna strategia rozwoju, czyli o potrzebie światłego przywództwa.
- IV. Samodzielność, kreatywność, umiejętność współpracy i wzajemne zaufanie, czyli budowa kapitału ludzkiego i społecznego jako kluczowa inwestycja rozwojowa.
- V. Badania naukowe jako podstawa funkcjonowania nowoczesnego państwa, czyli o braku inwestycji w naukę jako inwestycji w ignorancję.
- VI. System wdrażania innowacji, czyli o niezbędnych działaniach i szkodliwych stereotypach.
- VII. Dostępność kapitału podwyższonego ryzyka, ochrona własności intelektualnej, infrastruktura informatyczna, społeczny ruch naukowy, czyli tzw. „aktywa uzupełniające”.

VIII. Priorytety i nisze technologiczne, czyli o potrzebie polityki przemysłowej.

IX. Otwarte modele innowacji, czyli o wymogach globalizacji.

X. Odwaga do marzeń i konsekwencja w ich realizacji, czyli mocna wiara czyni cuda.

Dekalog ten to dla Polski pewnego rodzaju plan strategiczny, którego podstawą jest tworzenie jasnych, długofalowych celów rozwojowych. Kluczową sprawą jest inwestycja w budowę i rozwój kapitału ludzkiego i społecznego, a mądrość należy wiązać z rozwojem kreatywności, przedsiębiorczości i kształtowania ludzkich umiejętności. Autor podkreśla, że społeczeństwo nie tylko jest gotowe, ale wręcz domaga się przyjęcia tych propozycji, jednak potrzebuje lidera. Po okresie kilkunastu lat funkcjonowania gospodarki opartej na wiedzy czy też cywilizacji wiedzy powoli następuje etap, w którym społeczeństwo żąda wyników i przełożenia jej efektów na podwyższenie jakości życia. Pomimo niekwestionowanego postępu technologicznego i naukowego następuje „dychotomia wiedzy i mądrości” [Mączyńska, 2012, s. 45–46]. Dzieje się tak, ponieważ gospodarowanie i wykorzystywanie wiedzy jest nieumiejętne, wiedza szybko się starzeje a to może doprowadzić do katastrofalnych skutków. Píše o tym w swojej pracy E. Mączyńska, która twierdzi, że bezrefleksyjne wykorzystywanie wiedzy przekłada się na dysfunkcje demokracji i prawa. Uznaje się, że zgodnie z paradygmatem GOW wiedza jest źródłem bogactwa i najważniejszym czynnikiem produkcji, jednak z drugiej strony może prowadzić do dysfunkcji. Brak mądrości w zarządzaniu wiedzą może wywołać katastrofalne skutki ekonomiczne, ekologiczne i społeczne oraz nierównowagę we współczesnym świecie.

KOMPLEKSOWY I ZINTEGROWANY WYMIAR WIEDZY I EDUKACJI DLA ZARZĄDZANIA ROZWOJEM SPOŁECZNO-GOSPODARCZYM

Analizując literaturę dotyczącą *wiedzy i edukacji* można sformułować pogląd, że cała teoria nauk fundamentalnie związana jest z *wiedzą, informacją i kształceniem (a w tym edukacją)*.

Znaczenie wiedzy w procesach kształtowania i zarządzania rozwojem z jednej strony jest dziś oczywiste, nie mniej bardzo często można spotkać się z poglądem, w którym wiedza jest jakby produktem końcowym, sztuką dla sztuki, początkiem i końcem. Tymczasem należy pamiętać, że wiedza i edukacja mają wymiar realny i właśnie w sferze realnej powinny być weryfikowane.

Ekonomiści zwykle podejmowali zagadnienia te jednocześnie i upatrywali w wiedzy i edukacji źródło pomyślności gospodarczej i bogactwa. Wiedza i edukacja były instrumentami umożliwiającymi likwidowanie nierówności oraz kształtowanie i zarządzanie ładem społeczno-gospodarczym. Istotny wkład dla kompleksowości ujęcia wiedzy i edukacji miał Adam Smith, który był świadom, że *produkcja wiedzy*, czyli pewna innowacja może być zakorzeniona albo w ucze-

niu się opartym na doświadczeniu albo specjalistycznej produkcji wiedzy [OECD, 2001, s. 20].

Kolejni autorzy modeli ekonomicznych za punkt wyjścia przyjmowali założenia dotyczące posiadania wiedzy i informacji oraz umiejętności ich zdobywania przez uczestników gry rynkowej. Przykładowo, różnice te można zauważyć np. pomiędzy modelami ekonomistów neoklasycznych a modelami szkoły austriackiej. Pierwszy model zakłada w swej istocie, że istnieją uczestnicy rynku, którzy dysponują pełną informacją i na tej podstawie podejmują racjonalne decyzje dążąc do maksymalizacji swoich celów i założeń (D. Ricardo, A. Marshall). Drugi model zakłada niedoinformowanie uczestników, które jest podstawą do uczenia się [OECD, 2001, s. 25]. Uczenie się jest traktowane jako fundamentalny proces w analizie gospodarczej (von Hayek). Współczesna ekonomia jest bardziej niż kiedykolwiek świadoma roli wiedzy oraz procesów uczenia się i ich znaczenia dla zarządzania procesami wzrostu i rozwoju.

Integracja wiedzy i edukacji ma swoje fundamentalne miejsce w nauce i nauczaniu. Graficznie można zapisać to następująco:

WIEDZA + EDUKACJA = NAUKA

W logice nauka definiowana jest w dwóch aspektach [Kowalewski, 1959, s. 282]:

- nauka w sensie funkcjonalnym – to poznawanie rzeczy przez ich przyczyny lub przez ich prawa. Owe poznawanie składa się z czynności badawczych: metodyczność, krytycyzm, systematyczności, ogólność. Rezultatem tych czynności są twierdzenia powiązane w jeden system. Można zatem stwierdzić, że nauka w sensie funkcjonalnym jest formą edukacji;
- nauka w sensie statycznym (strukturalnym) jest spójnym układem zdań, wyrażających twierdzenia pewne i ogólne o rzeczach w świetle ich przyczyn (zasad) i praw. Oznacza to, że nauka w sensie strukturalnym jest wiedzą.

Proces integracji wiedzy i edukacji dokonuje się przez człowieka i dla człowieka. Można stwierdzić, że przedmiotem jest wiedza, procesem edukacja, a podmiotem człowiek i otaczająca go rzeczywistość, także ta społeczno-gospodarcza. Człowiek ma fundamentalne znaczenie w kształtowaniu zarówno wiedzy, jak i edukacji. A jego funkcja jest sprzężona zwrotnie, z jednej strony jest dawcą, z drugiej biorcą zarówno zasobu, jakim jest wiedza, jak i procesu, jakim jest edukacja.

Sektorowe rozważania nad wiedzą i edukacją jest obarczone błędem i traci swój naukowy charakter, jest sztuką dla sztuki, ale nie jest uprawianiem nauki. Rozdzielne ujmowanie i traktowanie wiedzy i edukacji jako kategorii odrębnych staje się też zagrożeniem. Skutkuje to tym, że możemy uprawiać wiedzę bez jej funkcjonalnego charakteru. Ma to swoje skutki także dla gospodarki, szczególnie dla sfery B + R, oderwania nauki od rynku pracy oraz przejawia się to w niskiej innowacyjności gospodarki. Z drugiej strony edukacja oderwana od nauki może powodować, że proces edukacji być może będzie funkcjonować, jednak nie bę-

dzie spełniał swoich fundamentalnych funkcji. Z troską należy zadać pytanie, czy obecny urynkwiony proces edukacji nie został już oderwany od wiedzy? A biorca procesu edukacji po ukończeniu procesu wciąż niewiele umie? Pytaniem jest czym i jak będzie to skutkowało dla kondycji społecznej oraz procesów kształtowania oraz zarządzania wzrostem i rozwojem? Dystrybucja wiedzy poprzez mechanizmy rynkowe – bez jasno sprecyzowanych ograniczeń – przestała pełnić funkcję strategiczną i stała się przedmiotem obrotu rynkowego, takim samym jak rynek urządzeń elektrycznych, środków czystości czy innych. Przedmiotem obrotu jest dobro niematerialne, jakim jest wiedza i jej produkty pochodne, a uczestnikami są wszyscy ludzie. Rynek taki funkcjonuje praktycznie na każdej płaszczyźnie życia człowieka, a niestety, ponieważ funkcjonuje podobnie do innych rynków podlega ocenie efektywności ekonomicznej. Na rynku wiedzy i edukacji działają grupy uczestników: kupujący, sprzedający i pośrednicy. Wymiana wiedzy następuje, gdyż każdy z uczestników tego rynku oczekuje konkretnego, wymiernego osiągnięcia korzyści. Należy podkreślić, że na takim rynku nie jest używany pieniądz jako środek płatniczy, jednak każda wymieniana wiedza ma swoją cenę, a wymieniający wiedzę oczekuje w zamian korzyści już na etapie wymiany lub w najbliższej przeszłości. Kupujący natomiast to te osoby, które poszukują rozwiązania pewnych problemów i zagadnień. Zdobyta wiedza pozwala im na podejmowanie lepszych, trafnych, jednoznacznych decyzji. Z kolei sprzedający są to osoby postrzegane jako eksperci, specjaliści, decydenci. Pośrednicy to osoby odpowiedzialne na rynku wiedzy za kontakty (spotkania, negocjacje) kupujących ze sprzedającymi. Tę rolę najczęściej przyjmują organizacje inteligentne, także instytucje edukacyjne. Efektywność przekazywania wiedzy natrafia niejednokrotnie na czynniki utrudniające jej wymianę (niekompletność informacji, asymetria wiedzy, lokalność bądź globalność wiedzy) czy patologie transferu wiedzy (monopole, sztuczna niedostępność lub bariery wymiany, maksymalizacja zysku). Teoretycznie, aby rynek wiedzy był efektywny, spełniony musi być obligatoryjnie jeden z trzech przedstawionych warunków [Białas, 2006, s. 298]:

- wzajemność – osoba udostępniająca wiedzę musi wiedzieć, że będzie mogła kiedyś wykorzystać zasoby otrzymanego wiedzę;
- reputacja – osoba udostępniająca wiedzę pragnie być postrzegana jako ekspert, co zwiększa wiarygodność;
- altruizm – osoba udostępniająca wiedzę może być pasjonatem, wykorzystującym każdą okazję do dzielenia się wiedzą z innymi, co stanowi podstawę często niedocenionego mentorstwa.

W literaturze wskazuje się na trzy aspekty efektywności funkcjonowania rynku wiedzy, a mianowicie [Bielecki, 2001]:

- aspekt kulturowy – skupiający się na elementach sprzyjających rozwojowi kultury, wymiany wiedzy, do których zaliczamy zaufanie, otwartość w środowisku, w którym eksperymentowanie, pomysłowość i inicjatywa mają wysoką wartość;

- aspekt organizacyjny – umiejętność zarządzania posiadaną wiedzą;
- aspekt technologiczny – skupiający się na gromadzeniu, przetwarzaniu i wymianie danych (np. poprzez systemy informatyczne).

W praktyce, niestety, zarówno wymienione warunki, jak i aspekty zdeterminowane są przez ujęcia ekonomiczne, a w szczególności osiągnięcie zysków, co bardzo często generuje nieład i nierówności społeczno-gospodarcze. Jak wspomniano, źródłem wiedzy jest człowiek, którego udział w procesach kształtowania wiedzy ujmowany jest w różnych rodzajach kapitału.

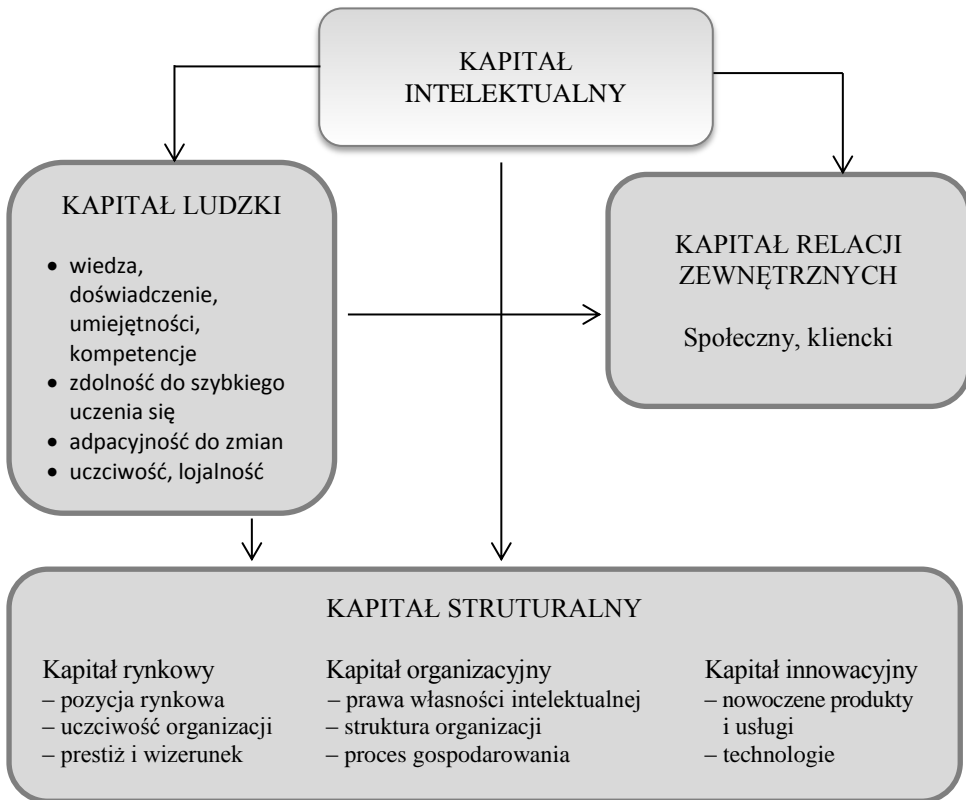
Kapitał intelektualny postrzegany jest jako czynnik napędzający globalną gospodarkę XXI wieku. Kluczowa pozycja nie należy już do posiadaczy kapitału materialnego, lecz do posiadaczy kapitału wiedzy, co w praktyce realizowane jest różnie. Człowiek staje się największym bogactwem gospodarki dzięki posiadanym przez niego umiejętnościom, zdolnościom, doświadczeniu, czyli wiedzy. Należy podkreślić, że obecnie na całkowitą wartość, oprócz tradycyjnego kapitału materialnego – rzeczowego i finansowego, składa się także kapitał intelektualny – społeczny, ludzki, organizacyjny. Kapitał intelektualny można podzielić na część nieświadomą, do której zalicza się kapitał organizacyjny oraz kapitał społeczny, oraz na część świadomą (myślącą), czyli kapitał ludzki [Żemigala, 2009, s. 169]. Jego jakość odgrywa kluczową rolę w procesie zarządzania procesami rozwoju i wzrostu.

Przyjmuje się, że w skład kapitału intelektualnego wchodzi:

- kapitał ludzki – obejmujący ogół specyficznych cech i właściwości ucieleśnionych w człowieku (wiedza, umiejętności, zdolności, zdrowie, motywacja), które mają określoną wartość oraz stanowią źródło przyszłych dochodów zarówno właściciela kapitału ludzkiego, jak i dla gospodarki;
- kapitał strukturalny – obejmujący część kapitału intelektualnego, który powstaje w rezultacie określonego oddziaływania kapitału ludzkiego, jest jego zmaterializowaną formą w postaci trwałych wartości, jakie dzięki kapitałowi ludzkiemu tworzone są w gospodarce;
- kapitał relacji zewnętrznych (społeczny, kliencki) – to część kapitału intelektualnego powstający w wyniku interakcji z instytucjami (podmiotami) zewnętrznymi, które mają istotne znaczenie dla efektywnego funkcjonowania w gospodarce – w przyszłości oczekuje się od nich przyszłych korzyści [Król, Ludwicyński, 2008, s. 98].

Relacje zachodzące pomiędzy kapitałami szczegółowo obrazuje rysunek 2.

W literaturze niektórzy autorzy wymiennie stosują pojęcie kapitał intelektualny z kapitałem ludzkim [Niklewicz-Pijaczyńska, Wachowska, 2012, s. 46]. Jednak kapitał ludzki, jak stwierdzono wyżej w tekście, jest jednym z elementów kapitału intelektualnego. Zamienne stosowanie tych pojęć może wynikać z faktu, że kapitał ludzki traktuje się jako najistotniejszy element kapitału intelektualnego.

Rysunek 2. Komponenty kapitału intelektualnego

Źródło: opracowanie własne na podstawie cytowanej literatury.

Analizując elementy składowe kapitału intelektualnego jednoznacznie można wskazać, że kapitał strukturalny, jak i kapitał relacji zewnętrznych (społeczny) są pochodnymi kapitału ludzkiego. Pomiędzy powyższymi kapitałami istnieje ścisły związek przyczynowo-skutkowy, ponieważ na bazie kapitału ludzkiego wypracowuje się kapitał strukturalny oraz kapitał relacji zewnętrznych. Kompilacja wszystkich rodzajów kapitałów w obrębie ludzkim oraz ich wewnętrzne powiązania i zależności powinny stanowić priorytet w zarządzaniu publicznym. Należy mieć świadomość, że poprawna polityka (bądź jej brak) mają w tym wypadku wymiar strategiczny.

Integracja wiedzy i edukacji wynika z funkcji kapitału ludzkiego i społecznego. Początki teorii kapitału ludzkiego datuje się na lata 60. ubiegłego wieku. Jednak teoretycznych podstaw można dopatrywać się w dziełach słynnych ekonomistów XVII wieku. Wtedy to rola, jaką człowiek odgrywał w procesie produkcji, pośrednio była poruszana przy okazji omawiania podstawowych czynników produkcji, tzn. ziemi, kapitału i pracy. W. Petty był pierwszym ekonomistą,

który zwrócił uwagę na kapitał zawierający się w czynniku pracy. Uważał on, że praca jest ojcem bogactwa i dlatego musi być brana pod uwagę w analizach bogactwa narodu. Jego zdaniem, kapitał tkwiący w człowieku jest podobny do kapitału trwałego (rzeczowego). W przypadku kapitału trwałego przedsiębiorca, jeżeli chce osiągnąć większe zyski, musi inwestować w ten kapitał (ponosić koszty). Podobnie jest z kapitałem zawartym w człowieku. Wymaga on nakładów na kształcenie, a za zwrot tych wydatków należy uznać przyszłe dochody z pracy. W. Petty jest jednym z pierwszych badaczy, który podjął próbę oszacowania wartości kapitału ludzkiego w całym społeczeństwie [Łukasiewicz, 2009, s. 11–12] i zwrócił uwagę na integrację wiedzy i edukacji. W dalszej kolejności A. Smith wyróżnił w kategorii kapitału umiejętności ludzi. Analizował ponadto proces nabywania kwalifikacji jako inwestycje w kapitał ludzki i związane z tym konsekwencje w postaci zróżnicowania wynagrodzeń [Juchnowicz, 2007, s. 15]. Z kolei J.B. Say dostrzegł możliwość gromadzenia w człowieku kapitału w postaci wiedzy, z której można czerpać wymierne korzyści i jako pierwszy szacował wielkość kapitału ludzkiego poprzez wartość przyszłych dochodów. Wśród badaczy XIX wieku, którzy dostrzegli rolę kapitału ludzkiego jako czynnika wzrostu gospodarczego, należy wspomnieć A. Mullera, który rozwinął koncepcję trzech czynników produkcji: ziemi, kapitału, pracy, stworzoną przez A. Smitha, stwierdzając, iż jest niekompletna, ponieważ pomija najważniejszy czynnik produkcji, jakim jest „kapitał duchowy” w postaci wiedzy, wykształcenia, uzdolnień, kultury, cywilizacji oraz innych dóbr idealnych przypisanych naturze ludzkiej [Łukasiewicz, 2009, s. 11–12], a to wszystko ma kluczowe znaczenie dla zarządzania procesami wzrostu i rozwoju.

Kapitał ludzki można zdefiniować jako zasób wartościowej i użytkowej wiedzy w procesie kształcenia i praktyki zawodowej. Zatem zdaje się zasadne przedstawienie definicji pojęcia kapitału społecznego i kapitału ludzkiego oraz korelacji jakie między nimi występują. W ujęciu encyklopedycznym kapitał społeczny uosabiany jest z normami, obyczajami, wzajemnymi stosunkami oraz organizacyjnymi rozwiązaniami, które ułatwiają łączenie się ludzi w celu wykonywania wspólnych działań. Kapitał ludzki to umiejętności i wiedza służąca ogólnym aplikacjom [*Encyklopedia of Political Economy*, 1999, s. 66]. Jak widać, objęte analizą pojęcia nie są definiowane w sposób rozłączny ani jednoznaczny. We współczesnym świecie daje się zauważyć wzrastającą rolę czynników niematerialnych (wiedza i sieć osobistych powiązań), chaotyczność (często ukryte powiązania i zależności) oraz dynamika tempa zmian. Kapitał ludzki rozumie się jako specyficzny, gdyż przynależny poszczególnym jednostkom zasób wiedzy i umiejętności jest źródłem satysfakcji ekonomicznej³ i społecznej

³ W interpretacji kapitału ludzkiego występuje termin ekonomiczny i używany jako oznaczenie wynikające z wartości wynikającej z sumy nakładów na kształtowanie jednostek lub też określenie jako ogół walorów ludzkich będących zarówno efektem jego procesu adaptacji środowiskowej i cech własnych, jak i procesu kształtowania w systemie oświatowym w interpretacji J. Grodnickiego [2000, s. 45–48].

[Przybyszewski, 2007, s. 149]. Przymiotnik ludzki oznacza, że kapitał ten towarzyszy zawsze konkretnej osobie, czego konsekwencją jest pewnik, „że nie może stanowić przedmiotu transakcji rynkowej ani zmieniać właściciela” [Kasaja, 2002, s. 328]. Sprzężenia, jakie zachodzą między kapitałem ludzkim a społecznym funkcjonują równolegle, co cechuje się interdyscyplinarnością ujęć, o czym świadczy obecność tego pojęcia w ekonomii i zarządzaniu oraz naukach politycznych. Ekonomia i zarządzanie zakładają, że ludzie wchodząc w relacje z innymi – wykorzystują posiadane przez siebie zasoby społecznego kapitału do działań grupowych, a nauki polityczne akcentują zarówno rolę instytucji społecznych, jak i politycznych w kształtowaniu ludzkich zachowań. Wskazuje się również na silne powiązanie kapitału społecznego z kapitałem ekonomicznym i kulturowym, który wyraża posiadanie przez osobę trwałej sieci mniej lub bardziej zinstytucjonalizowanej poprzez kontakty, jakie może ona zaktywizować oraz rozmiar sieci tych kontaktów. Kapitał społeczny w odróżnieniu od innych form kapitału wyróżnia fakt umiejscowienia go w relacjach pomiędzy jednostkami i może przybierać formy powinności i oczekiwań, zdolności struktury społecznej do przekazywania informacji oraz formę uznanych norm społecznych i jest kluczowy w kształtowaniu ładu. Tak pojmowany kapitał społeczny może wpływać na zwiększenie dostępności do informacji tym samym obniżać jej koszty. Stwarza on przychylny klimat zaufania i otwartości, co sprzyja podejmowaniu trafnych decyzji zespołowych. Zatem można jednoznacznie stwierdzić kapitał społeczny dostarczając dodatkową wiedzę i umiejętności może stanowić narzędzie adaptacji grup i społeczności lokalnych do zmieniających się warunków otoczenia. Nasuwa się zatem wniosek, że wysoki poziom kapitału społecznego tworzonego m in. w nowoczesnych placówkach edukacyjnych – w efekcie integracji wiedzy i edukacji – stanowić będzie niewątpliwie istotny wkład w budowanie społeczeństwa wiedzy, w kształtowaniu i zarządzaniu ładem i rozwojem.

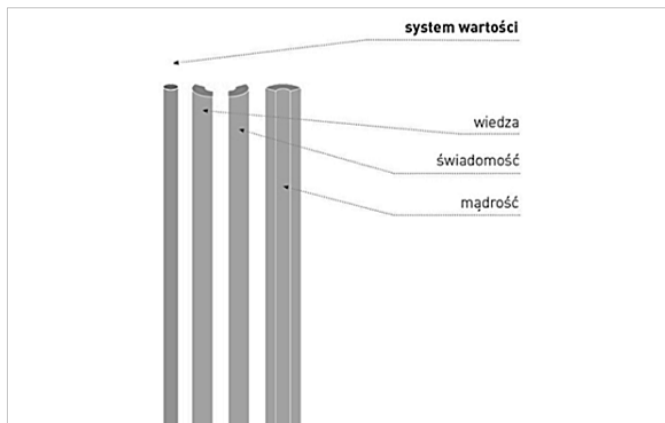
Kategoria kapitał nie może być stosowana jedynie do sfery ekonomicznej [F. Piontek, B. Piontek, 2005, s. 2–3]. Deprecjonuje to bowiem sferę ludzką oraz przyrodniczą i wskazuje, że sfery te pełnią jedynie funkcję zasobów, czy czynników produkcji. Autorzy w pracy wskazują, że człowiek i przyroda nie tylko umożliwiają powiększenie kapitału w sferze ekonomicznej, ale same w sobie stanowią kapitał. Idą dalej i stawiają tezę, że kapitał ludzki i jego wartość mają charakter bezwzględny i opierają się na godności ludzkiej (art. 30 Konstytucji). Jest on zatem niezależny od innych czynników. Oddzielne traktowanie poszczególnych kapitałów zaburza sam proces rozwoju. Kapitał ludzki budowany jest bowiem na wszystkich płaszczyznach życia człowieka począwszy od rodziny, środowiska w którym żyje, pracuje, wzbogacony przez szkołę, ustawiczne kształcenie oraz system wartości i zdobywanie doświadczenia. Dopiero w takiej dojrzałej formie przydatny jest dla gospodarki i procesów kształtowania i zarządzania wzrostem i rozwojem.

Komplementarne podejście do omówionych w niniejszym artykule kategorii wymaga podjęcia próby graficznego ujęcia relacyjności i wzajemnych powiązań

występujących pomiędzy człowiekiem – podmiotem czynnie uczestniczącym w procesie urzeczywistniania i zarządzania rozwojem [F. Piontek, B. Piontek, 2010, s. 7] a omówionymi kategoriami. Na rysunkach 3–6 przedstawione zostały powiązania i sprzężenia pomiędzy zdobywaniem wiedzy przez człowieka, a wykorzystywaniem jej we wszystkich płaszczyznach funkcjonowania społeczno-gospodarczego. Mają one bezpośrednie przełożenie na procesy zarządzania rozwojem społeczno-gospodarczym, a dysproporcje i brak ładu przejawiają się w wielopłaszczyznowych nierównościach społeczno-gospodarczych. Można je odnieść zarówno do człowieka, jak i społeczeństwa, a także określić ich znaczenie dla zarządzania rozwojem. Ich analiza wyraźnie wskazuje, że relacyjność i powiązania w zakresie analizowanych w artykule kategorii są procesem bardzo złożonym, wzajemnie ze sobą powiązanim i dynamicznym. Zachowanie właściwych proporcji i zależności pomiędzy poszczególnymi składowymi, z jednej strony jest wynikiem poprawnego zarządzania w obszarze gospodarczo-społecznym, z drugiej – skutkuje ładem. W ujęciu graficznym proces ten składa się z trzech obszarów:

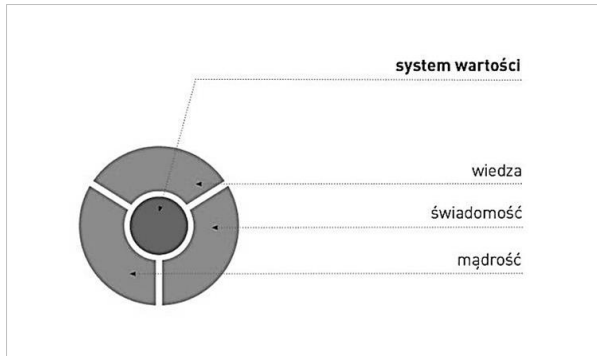
- fundamentu,
- platform oddziaływania,
- relacyjności.

Przedstawiony na rysunku 3 fundament pełni funkcję kręgosłupa i składa się z *wiedzy, świadomości, mądrości i sfery wartościujacej: aksjomaty i prawo naturalne*. Sfera ta stanowi trzon fundamentu, a na niej oparte są pozostałe wartości: wiedza, świadomość, mądrość. Kondycyjnie rzutuje on na pozostałe elementy oraz stanowi kryterium oceny dla decyzji indywidualnych człowieka, które mają wymiar ekonomiczny, społeczny i przyrodniczy, a także procesu decyzyjnego w kształtowaniu ładu i eliminowaniu nierówności społeczno-gospodarczych.

Rysunek 3. Fundament sprzężeń pomiędzy zdobywaniem wiedzy przez człowieka a wykorzystywaniem jej we wszystkich płaszczyznach funkcjonowania i jego składowe

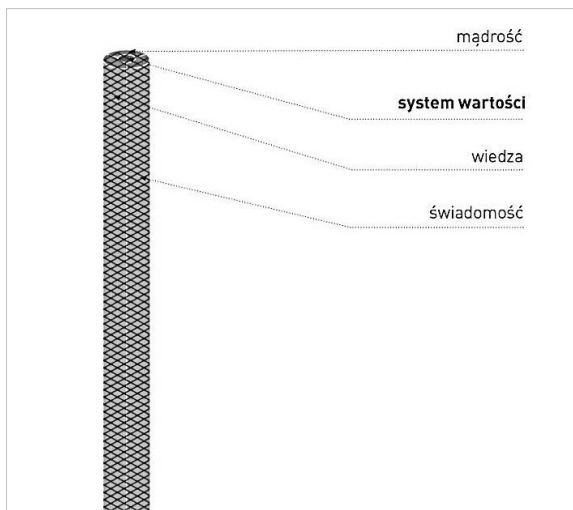
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 3A. Przekrój poprzeczny fundamentu sprzężeń pomiędzy zdobywaniem wiedzy przez człowieka a wykorzystywaniem jej we wszystkich płaszczyznach funkcjonowania

Źródło: opracowanie własne.

Przedstawiona na rysunku 3B siatka otaczająca fundament oznacza, że składowe te są nierozdzielalne.

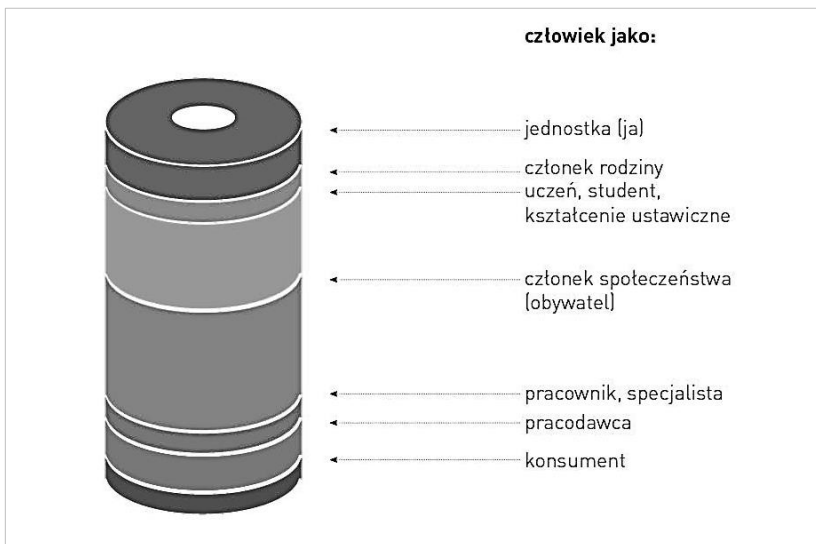
Rysunek 3B. Fundament sprzężeń pomiędzy zdobywaniem wiedzy przez człowieka a wykorzystywaniem jej we wszystkich płaszczyznach funkcjonowania i jego składowe

Źródło: opracowanie własne.

Na rysunku 4 przedstawione zostały platformy funkcjonowania człowieka, jako podmiotu funkcjonującego w sferze społeczno-gospodarczej. Należy zaznaczyć, że jest to zbiór otwarty, a szerokość platform jest umowna. Jest ona uwarunkowana indywidualnymi wyborami celów rozwoju człowieka, ale rów-

niez wynika z uwarunkowań zewnętrznych, np. warunkami życia, bogactwem kraju (bądź jego biedą), zadłużeniem państwa, istniejącym prawem bądź tzw. bezprawiem, uwarunkowaniami politycznymi, ideologicznymi i in. Im więcej jest platform tym człowiek udział człowieka w życiu społeczno-gospodarczym jest większy. Platformy to poszczególne płaszczyzny życia przedstawione w kategoriach:

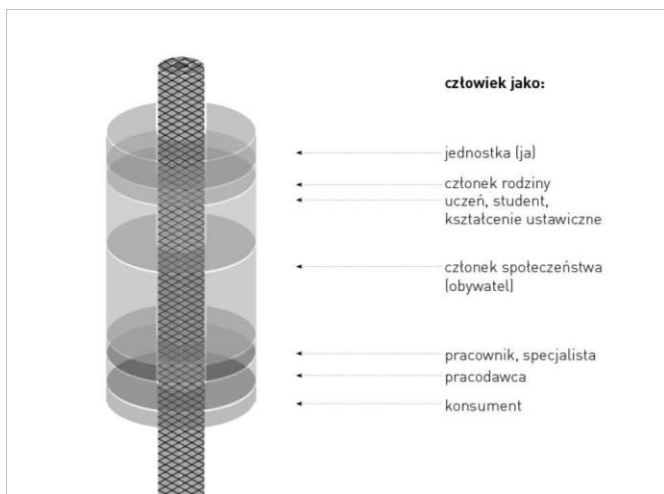
- człowiek jako jednostka (ja),
- człowiek jako członek rodziny,
- człowiek jako uczeń, student, kształcenie ustawiczne,
- człowiek jako członek społeczeństwa (obywatel), polityk,
- człowiek jako pracownik, specjalista,
- człowiek jako pracodawca,
- człowiek jako konsument.

Rysunek 4. Platformy funkcjonowania człowieka

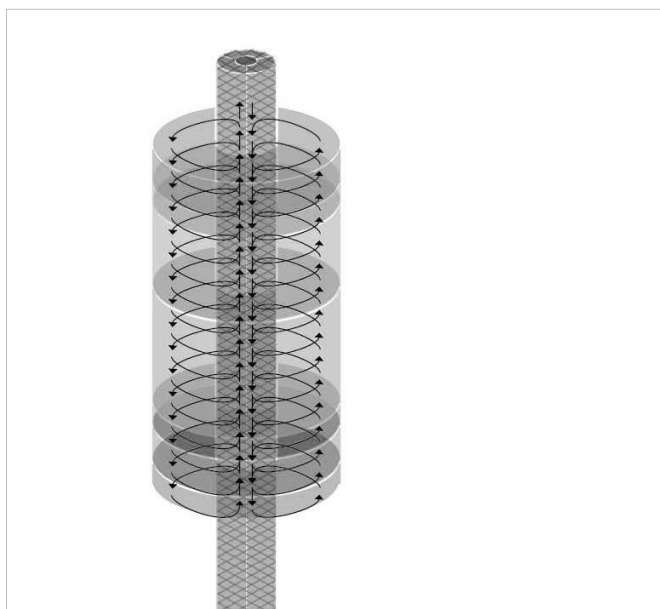
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 5 przedstawia sytuację, w której wybory człowieka oparte są o składowe fundamentu. Jeżeli platforma jest wyjątkowo płaska (np. platforma zielona, która przedstawia kategorię człowiek jako pracownik), wówczas można stwierdzić, że człowiek jest ignorantem właśnie w tej sferze życia, a praca nie przynosi mu satysfakcji, natomiast poszerzanie własnej wiedzy oraz czynne uczestniczenie w życiu społecznym jest celem jego życia. Zakłócenie relacji między platformami (np. praca a rodzina) może skutkować np. spadkiem demografii i różnego rodzaju nierównościami. Kształtowanie właściwych proporcji w tym zakresie jest wyzwaniem dla zarządzania publicznego.

Rysunek 5. Relacja fundamentu do platform funkcjonowania człowieka

Źródło: opracowanie własne.

– przepływy, w tym proces edukacji

Rysunek 6. Relacyjność pomiędzy fundamentem a platformami funkcjonowania człowieka

Źródło: opracowanie własne.

Na rysunku 6 wskazano, że poszczególne platformy są z sobą synergicznie powiązane i zachodzi między nimi dynamiczna relacyjność, która wyraża się w przepływach, a w tym w procesie edukacji. Zarówno platformy, jak i fundament są z sobą ściśle powiązane. Dynamika i kondycja poszczególnych platform uwarunkowana jest fundamentem (opartym na trzonie), ale również przepływami (na rysunku przedstawione za pomocą strzałek) pomiędzy wspomnianymi elementami. Elementy fundamentu (wiedza, świadomość i mądrość) stanowią impulsy do działania i determinują zachowania i wybory człowieka. Powodują, że człowiek dąży do doskonałości, a model doskonały to taki, w którym platformy są podobnej szerokości, sprawnie funkcjonuje fundament, który wysyła impulsy, a więc wszystkie elementy przenikają się tworząc jedną, sprawnie funkcjonującą całość.

Oczywiście należy mieć świadomość, że modele doskonałe mają to do siebie, że w praktyce nie występują. Niemniej jednak osiąganie ładu w zakresie kształtowania proporcji opisanych na rysunkach 3–6 jest wyzwaniem nie tylko dla indywidualnych wyborów człowieka, ale także dla zarządzania publicznego w obszarze społeczno-gospodarczym, które w aspekcie likwidowania nierówności i osiągania ładu strukturalnego jest całkowicie realne.

PODSUMOWANIE

Rozważając problem zintegrowanego podejścia do kategorii *wiedza* i *edukacja*, a także ich znaczenia dla zarządzania rozwojem społeczno-gospodarczym można wyciągnąć następujące wnioski. Wraz z przejściem od gospodarki agrarnej do gospodarki postindustrialnej kategorii *wiedza* i *edukacja* nabierały coraz większego znaczenia. Obecnie są one kluczowymi elementami rozwoju społeczno-gospodarczego. *Wiedza* to kategoria wieloaspektowa, ma charakter czynny, bierny, a także twórczy. Twórczość jej charakteru polega na kreowaniu rzeczywistości, przez co może być traktowana jako czynnik kształtujący rozwój społeczno-gospodarczy. Kategorie te uczestniczą w procesie tworzenia kapitału ludzkiego. Wysoki poziom kapitału ludzkiego tworzonego w efekcie integracji wiedzy i edukacji, stanowił będzie niewątpliwie istotny wkład w budowanie społeczeństwa wiedzy, w kształtowanie i zarządzanie ładem i rozwojem. W artykule niniejszym podkreślono, że kapitał ludzki jest budowany na wszystkich płaszczyznach życia człowieka (rodzina, środowisko życia, praca, nauka oparte o system wartości i doświadczenie) i dopiero w dojrzałej formie jest przydatny dla gospodarki i procesów zarządzania rozwojem. W niniejszym artykule potwierdzono zatem założenie, że tylko komplementarne podejście do kategorii *wiedza* i *edukacja* jest właściwe i bezwzględnie potrzebne zarówno dla nauki, jak i ma kluczowe znaczenie dla zarządzania rozwojem społeczno-gospodarczym.

LITERATURA

- Beckmann M., Beckmann G., 2009, *Kształtowanie społeczeństwa wiedzy* [w:] B. Poksrobko, *Wpływ idei zrównoważonego rozwoju na politykę państwa i regionów*, Wyd. WSE Białystok.
- Bielecki W.T., 2001, *Informatyzacja zarządzania*, PWN, Warszawa.
- Chodubski A., 1996, *O tożsamości europejskiej* [w:] *W kręgu cywilizacji europejskiej. Praca ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Piskozubowi w 40-lecie pracy naukowej*, Toruń.
- Davenport T., Prusak L., 1995, *Working Knowledge. How Organizations Manage What They Know*, Harvard Business School Press, Boston.
- Dolińska M., 2010, *Innowacje w gospodarce opartej na wiedzy*, PWE, Warszawa.
- Drucker P.F., 1994, *The Age of Social Transformation*, „The Atlantic Monthly” No. 11.
- Drucker P.F., 1999, *Spółczesność pokapitalistyczna*, PWN, Warszawa.
- Encyclopedia of Political Economy*, 1999 Routledge.
- Fazlagić A., 2001, *Zarządzanie wiedzą w praktyce*, „Controlling i Rachunkowość Zarządcza”, nr 2.
- Gnitecki J., 2002, *Szkoła i edukacja wobec wyzwań globalnych współczesnego świata* [w:] *Wartości. Edukacja. Globalizacja*, red. W. Kojs, UŚ Cieszyn.
- Golińska-Pieszyńska M., 2009, *Współczesne procesy innowacyjne*, Scholar, Warszawa.
- Juchnowicz M. (red.), 2007, *Elastyczne zarządzanie kapitałem ludzkim w organizacji wiedzy*, Wyd. Difin, Warszawa.
- Kasaja W., 2002 *Rozwój kapitału społecznego w procesie edukacji* [w:] *Kształcenie pozazawodowe i zawodowe w kontekście integracji Europy*, red. R. Gerlacka, Bydgoszcz.
- Kleiber M., 2011, *Mądra Polska Dekalog dla społeczeństwa wiedzy, umiejętności i przedsiębiorczości*, <http://www.polskieradio.pl/c193c37e-eac5-45e1-9e18-d6450ade8385.file>.
- Kowalewski M., 1959, *Logika*, Pallottinum, Poznań.
- Król H., Ludwiczynski A. (red.), 2008, *Zarządzanie zasobami ludzkimi. Tworzenie kapitału ludzkiego organizacji*, Wyd. PWN, Warszawa.
- Łukasiewicz G., 2009, *Kapitał ludzki w organizacji. Pomiar i sprawozdawczość*, PWN, Warszawa.
- Mały słownik języka polskiego*, 1993, Wyd. PWN, Warszawa.
- Mączyńska E., 2004, *Przedsiębiorstwa we współczesnej gospodarce. Szanse i zagrożenia*. Politechnika Gdańska, materiały konferencyjne.
- Mączyńska E., 2012, *Cywilizacyjne uwarunkowania rozwoju Polski* Forum myśli strategicznej ”Biuletyn PTE” nr 2, luty.
- Motivans A., 2000, *Edukacja dla każdego. Europa Środkowa i Wschodnia*, „Forum Oświatowe” nr 2.
- Niklewicz-Pijaczyńska M., Wachowska M., 2012, *Wiedza – Kapitał Ludzki – Innowacje*, Wydawnictwo UW, Wrocław.
- OECD, 2001, *Knowledge Management in Learning Society*, Paris.
- Pachociński R., 1997, <http://www.polskieradio.pl/c193c37e-eac5-45e1-9e18-d6450ade8385.file>, Warszawa.

- Piontek B., 2007, *Perspektywy kształtowania społeczeństwa we współczesnych uwarunkowaniach cywilizacyjnych* [w:] *Rozwój: godność człowieka – gospodarowanie – poszanowanie przyrody: Księga pamiątkowa prof. zw. dr. hab. Franciszka Piontka*, red. B. Piontek, F. Piontek, PWE Warszawa.
- Piontek F., 2011, *Mnożnik cztery jako zasób wiedzy dla urzeczywistniania rozwoju niszowego* [w:] *Uwarunkowania rozwoju zrównoważonej gospodarki opartej na wiedzy*, red. B. Poskrobko, Białystok.
- Piontek F., Piontek B., 2005, *Kategoria kapitału w warunkach zrównoważonego rozwoju i społeczeństwa wiedzy* [w:] *Zrównoważony rozwój. Wybrane problemy teoretyczne i implementacja w świetle dokumentów Unii Europejskiej*, red. B. Poskrobko, S. Kozłowski, Komitet „Człowiek i Środowisko” przy Prezydium PAN, Warszawa–Białystok.
- Piontek F., Piontek B., 2008, *Global education for the realization of development* [w:] *Global education – up to the future* pod red. A. Akimjak, DonnaHarrell Lubcker, Warszawa – Marshall – Ružomberok.
- Poskrobko B., 2011, *Wiedza i gospodarka oparta na wiedzy* [w:] *Gospodarka oparta na wiedzy. Materiały do studiowania*, red. B. Poskrobko, Wyd. WSE, Białystok.
- Przybyszewski R., 2007, *Kapitał ludzki w procesie kształtowania gospodarki opartej na wiedzy*, Difin, Warszawa.
- Schumpeter J., 1960, *Teorie wzrostu gospodarczego*, PWN, Warszawa.
- Schutte M., Snyman M.M.M., 2001, *Knowledge flow elements within a context – a model of South Africa*, „Journal of Information Management”, Vol. 8, No. 2.
- Słownik języka polskiego*, 1981, t. III, PWN, Warszawa.
- Słownik współczesnego języka polskiego*, 1998, Wyd. PWN, Warszawa.
- Tatarkiewicz W., 2011, *Historia filozofii*, t. I, PWN, Warszawa.
- Toffler A., 1995, *Trzecia fala*, PIW, Warszawa.
- Toffler A., 1998, *Szok przyszłości*, wyd. Kurpisz, Poznań.
- Wielecki K., 1996, *Młodzież i edukacja po wielkiej zmianie* [w:] *Edukacja i młodzież wobec społeczeństwa obywatelskiego*, red. K. Przyszczypkowski, A. Zandecki, Poznań–Toruń.
- Wojnar I., 1997, *Światowa dekada rozwoju kulturalnego – nowe propozycje dla edukacji* [w:] *Edukacja wobec wyzwań XXI wieku*, Warszawa.
- Żemigala M., 2009, *Jakość w systemie zarządzania przedsiębiorstwem*, Wydawnictwo PLACED, Warszawa.

Streszczenie

Tempo zachodzących przemian gospodarczych i społecznych, a także zjawiska występujące w zmieniającym się otoczeniu, implikują potrzebę zrozumienia istoty i znaczenia wiedzy i edukacji.

W niniejszym artykule podjęto próbę zintegrowania kategorii *wiedza i edukacja*. Kategorie te są z sobą logicznie powiązane i tylko kompleksowe podejście, poprawne zdefiniowanie pozwala zrozumieć zachodzące pomiędzy nimi relacje, które mają kluczowe znaczenie dla zarządzania rozwojem społeczno-gospodarczym. Podmiotem integrującym poszczególne kategorie jest człowiek, który czynnie uczestniczy na każdym etapie tworzenia zasobu wiedzy, użytkowania, jak i procesu edukacji. Proces integracji wiedzy i edukacji dokonuje się przez człowieka i dla człowie-

ka. Można stwierdzić, że przedmiotem jest wiedza, procesem edukacja, a podmiotem człowiek. Człowiek ma fundamentalne znaczenie w kształtowaniu zarówno wiedzy, jak i edukacji. A jego funkcja jest sprzężona zwrotnie, z jednej strony jest dawcą, z drugiej biorcą zarówno zasobu, jakim jest wiedza, jak i procesu, jakim jest edukacja.

Oderwanie zasobu wiedzy od procesu edukacji skutkuje dysfunkcjami zarówno w sferze funkcjonowania człowieka, jak i gospodarki. Znaczenie wiedzy i edukacji w procesach kształtowania i zarządzania rozwojem jest oczywiste, niemniej jednak bardzo często można spotkać się z poglądem, w którym wiedza jest produktem końcowym. Tymczasem należy pamiętać, że wiedza zdobywana w procesie edukacji jest fundamentem i stanowi podstawę dla wszelkich działań oraz, że kategorie te mają wymiar realny, a umiejętne zarządzanie nimi w procesach rozwoju społeczno-gospodarczego daje możliwość ich weryfikacji.

Słowa kluczowe: wiedza, edukacja, kapitał ludzki, kapitał społeczny

Integration of Knowledge and Education and its Importance for Management of Socioeconomic Development

Summary

The pace of economic and social changes and phenomena occurring in our changing environment imply the need to understand the essence and importance of knowledge and education. This article attempts to integrate categories of knowledge and education. Congeneric approach to these categories, their proper definition allow to understand relations between them, which are essential for the management of socioeconomic development. The integrator for the different categories is the man, who is actively involved at every stage of creating the body of knowledge and the use of the educational process. Separation of stores of knowledge from the process of education results in dysfunction - both in the sphere of human activity and the economy. The importance of knowledge and education in the process of shaping and managing the development is obvious but we can often see the view that knowledge is the final product. Nevertheless, we must bear in mind that these categories have real dimension and a skillful management processes of socioeconomic development provide opportunities for their verification.

Keywords: knowledge, education, human capital, social capital

JEL: O15, I25